

«... ruke od oba svijeta», a slično tome kaže u drugoj svojoj pjesmi: «Ako ti dođe ovogvjetaska ili ovogvjetaska misao, odmah je odbij, osim po misli na Boga, sve ostalo je samnja». Svevin je vjerojatno da je u ovim sličnim gledanjima ortodoksija, tumačeći pretežno leksički svete tekstovi nazirala «nijekanja sudnjeg dana i proživljenja.» Pri tome je svakako karak. teristično da i razne gnostičke slijedbe, polazeći od toga da je materij same po sebi nešto zlo, poriču otkupljenje kao i uskrsnuće tijela, p kao da se i u ovom pravcu hamzevijsko učenje uklapa u idejalni sistem na koj se baziralo i bosansko bogomilstvo.

Ne bi se moglo tvrditi da su bosanske hamzevije neki originalni sin venski, bogumijski ili bosanski idejni produkt. Oni su zapravo daleki iz današ haridžija, jedne izrazito puritanske sekte u islamu, pa slično kao št su na zapadu heretičke sekte nalazile ideal u apostolskom kršćanstvu, tak su se i haridžije borile za prvobitni islam, pa odatle kod njih jak naglašena konzervativna crta i izvjesno kasnije ideološko srodivanje a strogo konzervativnim kadizadelijama ili kadićima. Ricaut poistovjećuj hamzevije sa sektom ezrekija ili zerakija po Nef i sinu Ezrekovu, vod ekstremnih haridžija, pa doslovce kaže: «Svi oni štiju Muhameda zakon što se tiče obreda i to tako strogo i tako praznovjerno da i premaš ono što vjera traži. No oni tvrde, da se Božanstvu ne smij dodavati nikakav atribut, niti da se, govoreći o Bogu, smije kazati, d je on velik, da je milosrdan, da je svemoguć itd., jer njegova nam: koja je beskonačna i nesaznatljiva, ne može biti predmetom slabe i nesa vršene spoznaje ljudskog razuma, koji ne može ništa zamisliti što im veže i sličnosti sa njegovim bitkom, a još manje truditi se u tom pravcu. Ova hamzevijska shvaćanja, s kojima nas upoznaje Ricaut, branio je svojim pjesmama Vahdeti iz Dobruna (kod Višegrada), također proglaš zbog svojih ideja raskolnikom-mulhidom (umro 1598. godine).

I hamzevije su se, poput haridžija, isticale svojim borbenim stavom pa su u mnogo prilika pokretali i ustanke. Pojam hamzevija je dug vremena označavao raskolnika, anarhista i buntovnika. Nije samo Hamz Orlević zbog svojih ideja i djelovanja izgubio život. Neposredno poslij njegova smaknuća jedan je njegov pristalica sam sebi oduzeo život. znak privrženosti svom vodi. Hamzevijska aktivnost je nastavljena poslije Hamzine smrti. Za njegova nasljednika došao je Mehmed si Hasanov iz Gornje Tuzle. Ova je sa grupom od ukupno 17 osoba polo vicom 1582. godine optužen kao hamzevija. Formirao je, kako se optužbi navodi, i hamzevijsku vladu. Zanimljivo je da se tom prilikom hamzevije optuživalo »zbog sastanaka sa ženama u toku kojih se predaj nepristojnim uživanjima. Na pitanje — veli se u optužbi — koje št je u toj stvari bilo postavljeno od nekih njihovih mještana, oni s odgovorili: Ako je to vama zabranjeno, nama je dozvoljeno.« Za ovakv optužbe protiv hamzevija zna i Ricaut, koji navodi da ih je puk zbo optužbe »mumsconduren«, tj. onima koji gasu svijeću. Iste godine i sarajevski kadija Bali efendija vodio postupak protiv 9 hamzevija, p mu je naredeno da pohvata i sve ostale raskolnike. Krajem godine s broj optuženih u Gornjoj Tuzli povećao na 21 osobu. Od njih je i osuđeno na smrt, dok ih je 11 uspjelo pobjeći, a među njima i poime slično navedeni članovi hamzevijske vlade. Prof. M. Tayyib Okic, kom treba zahvaliti što je objavio dokumente o ovim hamzevijskim progoni ma, iznosi mišljenje da je 1582. godine hamzevijski pokret poprimio viš politički nego li doktrinalni karakter.

Hamzevijski pokret nije mogao biti ugušen ni kroz više generacija sredinom XVII vijeka isticao se u Stambolu kao hamzevijski vod »tevjenski Bektaš«. Za njega turski historičar Naima navodi, da su s

savremenici optuživali da je hamzevijsa, pa pominjući njegovo ubistvo kaže da se prethodno skrivao u kući nekog hamzevijsa. Savremeni obavještajci Ricaut pominje da je sekta koju veže uz Bektaša u njegovo vrijeme imala velik broj pristasa među jeničarskim oficirima. »Ali ih je — kaže dalje — bilo mnogo više u doba Bektaš-aga, kalčehaje Mahmud-aga i drugih, koji su bili pogubljeni u Stambolu zbog pobune za vrijeme maloljetstva današnjeg sultana.« »Ali je njihov broj opso — navodi Ricaut malo kasnije — »nakon Bektaševe smrti i zbog gubitka povjerenja i moći onih koji su ih podržavali. Ipak su se kasnije nešto oporavili putem Sudži Bekira, jeničarskog zastavnika, bogata i učena čovjeka; oni su pretrpjeli po drugi put slom vlašću prvog vezira Muhameda Čuprilije, koji ih je posmicao, kako zbog različitog mišljenja u vjeri, tako i zbog njihova bogatstva. Ipak vlast nije htjela potpuno iskorijeniti tu sektu, u to doba poradi velikog broja njenih pristasa u Stambolu. A osim toga i politika je zahtijevala, da se iz drugih, osim vjerskih razloga, proljeva krv u više područja carstva.«

U Bosni također nije u to doba bio zamro hamzevijski pokret. O tome ima jedno svjedočanstvo kod starog turskog historičara **Ataj Nev'** i **zade**, koji je umro 1834. u Skoplju, pa su mu prilike u Bosni mogle biti poznate već i zbog intenzivnih veza Bosne sa Skopljem. Ataj navodi da su se u njegovo doba u Gornjoj Tuzli nalazile Hamzine pristase »duga uzrasta, kratke pameti i pokvarene vjere, koji ispovijedaju krivu nauku«.

Hamzevijski pokret bio je, kako se čini, egzistentan i u XVIII stoljeću. Kao hamzevijsa je bio po svoji prilici optuživan popularni šejh Mehmed iz Užica, koji je digao ustanak protiv nasilja beogradske paše i u sukobima s turskom vojskom ubijen 1750. godine. Prema etnografu Tihomiru Dorđeviću užički šejh, o kome se nekada mnogo pričalo, bio je »pobožan, učen i slobodouman«, a prema sociologu Sretenu Vukosavljeviću užički šejh »proteran iz Užica zbog svojih simpatija prema raji... produžio je u Sandžaku da se bori protiv novih agrarnih nameta muslimanskih posjednika, a međutim bio je kao musliman toliko tvrd u vjeri da su ga i muslimani smatrali za čovjeka svetog. U toj borbi je poginuo«. Užički šejh, odbacujući optužbe protiv sebe u svojoj poslanici od 2. aprila 1748. tvrdi, naprotiv, za beogradskega pašu da je hamzevijsa. Osvrćući se na pašinu prijetnju upućivanjem vojske, užički šejh kaže: »Ne znam kakvu ćeš vojsku sakupiti i nas opljačkati; jedino ako vam u pomoć priteknu Njemačka ili stambalske hamzevijsa, koje nazivaju i **podrumari**, jer kada uđu u podrum obuku šejir na glavu i jedan drugoga Šaban-Jovan, Redžep-Nikola nazivaju. Kad se razdani na nekom je od njih kadijska ahmedija, na nekom kafes, neki od njih je na vezirskoj kapiji, a neki na kapiji defterdara. Tada jedan drugoga nazivaju Šaban efendi, Redžep efendi. Jer kako u knjizi, u poglavlju o vjerovnanju piše, hamzevijsa će se pojaviti kada ih bude četrdeset hiljada«.

Zanimljivo je da se istodobno s akcijom užičkog šejha javljaju u tuzlanskom kraju — ne odveć daleko od područja užičkog šejha — pobune muslimanskih seljaka; prva je pobuna pod okolnostima sličnim užičkim, (ukračivanje davanja propisanih dača, otkaz poslušnosti bosanskom veziru i zvočnikom mutesarifu) izbio 1160 (poč. 13. i 1747); do druge pobune je došlo 1. decembra 1748, kada su ustanici sa goim noževima provalili u tuzlansku čaršiju; treća i najveća pobuna izbio je 4. septembra 1750. Ustanici, koji se nazivaju u službenim dokumentima patricima, opkolili su Tuzlu sa sve četiri strane. Opsog šteta koja je ovom prilikom učinjena stanovnicima pojedinih tuzlanskih mahala i čitavcima Derviš-bega, Zaim-bega Merančića i Abdurahman-bega vidi se iz jed-

... i službenog izvješaja od 4. septembra 1758. Tu je potpisano i
 1000 300 otločanih domaćinstava, od kojih su svi, osim jednog, ruski
 vojnici. Među otločanima bilo je 10 kmetova i zuplje, 14 bodira, 14
 drugih vjerskih dostojanstvenika, 3 hadžijski lid. Poturi su zapetili i
 1000 i kula, 37 kuća, 48 staja, 7 arbara, 7 župa, sa sobom su odvele
 81 konja, 10 kobilica, 6 krležadi, 165 volova, 282 krava, 7 janara, 9 telci
 11 212 ovaca, 48 staza, popobili i odvele 118 koka sjeam i 255 kobilica
 jaha, te od neke druge pokretne stvari. Ove pobune su u našoj historiji
 i dalje još dovoljno neispitane, pa je teško tvrditi da li su i one izasle
 izvan hamzevijskog oklopa. U svakom slučaju je simptomatično da se
 se dogodila upravo u Tuzli gdje su bila najvažnija žarišta hamzevijskog
 pokreta, a odati toga nastanjala su se na okolicu užičkog Sejha

Ovo je već po tome što se hamzevijski pokret tako dugo održao, da
 je ovaj široko masovno uporište. Već svjedocanstva koja se odnose na
 poslanice Hamze Orlovića ističu da su se videli prilikom izručenja pred
 da bojale revolucije masu, posebno jeničara. Jedan anonimni rukopis iz
 za Hamze Orlovića ikon se nalazi kod mene; navodi kako bi ham
 zvi je ako bi se namučili na 100.000 pripadnika, i veći prisilio nagori
 vjesta vjesta vjesta. Ovo knji to nebi htjeti odobiti bi i imetke un ot
 malo. Ciljani smo i licanta; koji govori o velikom broju prisilica na
 sate sredinom XVII vijeka. O njihovoj brojnosti ima jedan refleks i
 poslanici užičkog Sejha od 2. aprila 1748. Karakteristično je da su ina
 najviše upozorili među Slavenima muslimanima, i to ne samo u Bos
 već i u Slavolju, gdje se pokret očvrstio pretendirano među jeničarim
 koji su u velikom broju bili slavenskog porijekla. Zato nije čudo što i
 u poslanici užičkog Sejha slavonske hamzevijske nazivaju slavensko
 hjeđu vpodrumari-, pa se tome daje objašnjenje u pravcu, da se pr
 likom svojih tajnih obreda u podrumima međusobno nazivaju slaver
 skin imenima.

Na kraju je ipak potrebno naglasiti, da još ima niz otvorenih i neraz
 rešenih pitanja koja se odnose na hamzevijski pokret. Nema, međutim
 sumnje da mu treba pokloniti punu pažnju, a najmanje je osnovano d
 se kao do sada, ignorira.

MUHAMED HADŽIJAHIĆ